

Наталія Білас

УДК902:378.4(477.83-25)«192/193»

**АРХЕОЛОГИ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА ЇХНЯ
УЧАСТЬ У КРАЄЗНАВЧО-МУЗЕЙНИЦЬКІЙ РОБОТІ
ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ У 20-30-х роках ХХ ст.**

Стаття присвячена участі працівників кафедри доісторичної археології Львівського університету Тадеуша Сулімірського та Маркіяна Смішка та інших у краєзнавчо-науковій та популяризаторській роботі в 20-30-х роках ХХ ст. у Галичині в умовах протидії польських урядових та університетських чиновників. Яскравим прикладом такої діяльності львівських археологів є їхня співпраця з Товариством “Бойківщина”.

Шовіністична політика польського уряду на західноукраїнських землях викликала піднесення національно-визвольного руху в 20-30 х роках ХХ ст. Це зумовило загальне пожвавлення культурно-національного розвитку, активізувало краєзнавчо-наукову та популяризаторську роботу. У Галичині з метою збереження національних традицій, пам’яток історії та культури виникають регіональні краєзнавчі товариства і музейні збірки. Створення колекцій регіональних пам’яток історії та культури стало наочним та дієвим способом пропаганди краєзнавчих ідей. Як засвідчило майбутнє, саме на базі музеїв значно жвавіше почали розвиватися лекційні та екскурсійні рухи, інші форми популяризації місцевої історії. Базою розвитку краєзнавства на місцях стали регіональні музеї, з появою яких простежується сплеск зацікавлення старовиною серед повітового громадянства.

Яскравою сторінкою у розвитку західноукраїнського краєзнавчого руху 20-30-х років ХХ ст. була діяльність товариства і музею “Бойківщина” у м. Самборі.

Заснування повітового музею в Самборі було декларовано 24 липня 1927 р. Перші збори, на яких вирішено заснувати кооператив “Бойківщини”, відбулися 9 вересня 1927 року. Одразу ж зазначимо, що вже сам вибір назви був сміливим кроком зі сторони організаторів, адже в ті часи субетнонім “бойко” був непопулярним і навіть образливим. Це рішення було продиктоване прагненням довести, що бойки становлять “високовартісну, прецікаву вітку українського народу”¹ і

¹ Скорик М. В десятиліття існування Товариства та Музею “Бойківщина” в Самборі // Літопис Бойківщини.- Самбір, 1938.- Ч. 10.- С. 5.

тим самим зламати стереотипи. Метою своєї діяльності музейне товариство визначило “піднесення культури, дослідження старовини, пізнання побуту, природи та світогляду бойківського племені, призбирування всіляких виробів народного мистецтва і усної словесності”², адже “нарід може йти побідно вперед, якщо має за собою підстави та опертя в минулому... Тому кожному пам’ятку минулого треба зберігати. Не бути безбатченками”³. Мета справді благородна в умовах, коли жодна урядова інституція не цікавилася економічним становищем, рівнем розвитку культури й освіти у бойківському краї.

Перші загальні збори ініціативної групи відбулися 15 червня 1928 р., тоді ж вирішено перемінити кооператив, який формально ще навіть не існував, на товариство, статут якого повинен був розробити юрист В. Гуркевич⁴. Статут Товариства “Бойківщини” був затверджений рескриптом Львівського Воєводства 12 червня 1928р. (№ ВР 4131), інтимованим староством в Самборі 13 липня 1928 р.(№ 22503/28)⁵. Урочисте відкриття музею відбулося 19 квітня 1932 р. Збірку, яка хоч і була в тісному приміщенні, все ж таки можна було оглянути всім бажаючим. На квітень 1932 р. збірка становила 9593 предмети, розміщені за темами: етнографічні матеріали, предмети церковного мистецтва та археологічні матеріали⁶. Плани ж керівництва музею на майбутнє були більш ніж амбітні. Наприклад, один із засновників, а з 1933 по 1937 рік голова товариства, лікар Володимир Кобільник мріяв про те, щоб збудувати цілий бойківський скансен, до якого перенести бойківську церкву з дзвіницею і цілу бойківську хату з усіма господарськими забудовами, млин, тартак, кузню, олійницю⁷.

Генеральний консерватор Міністерства віровизнань і освіти Г.Ремер, референт музейництва при Міністерства віровизнань і освіти Я. Пшеворська та воєводський консерватор З. Горнунг дуже прихильно висловлювалися про організацію та працю музею.

Матеріали, зібрані музеєм товариства “Бойківщина” використовувалися і в навчальному процесі: Шкільна Округа своїм розпорядженням від 14 січня 1933 р. (№ 0-838/33) дозволила відвідувати музей шкільній молоді Самбора та околиць⁸. Професори львівського,

² Гуркевич В. Переднє слово //Літопис Бойківщини.- Самбір, 1931.- Ч. 1.- С. 5.

³ Скорик М. В десятиліття існування Товариства та Музею «Бойківщина» в Самборі. - С. 3-4.

⁴ Там само.- С. 5

⁵ Літопис Бойківщини.- Самбір, 1931.- Ч. 1.- С. 173.

⁶ Там само.- Ч. 2.- С. 79.

⁷ Там само.- С. 8.

⁸ Там само.- С. 11.

краківського, варшавського та познанського університетів прислали на студії до музею дослідників та студентську молодь. Для поповнення музейних збірок та опрацювання зібраного матеріалу приїжджали до Самбора кустоші та дослідники з музеїв Кракова, Варшави та менших обласних музеїв. Приїжджали дослідники та прості прихильники народного мистецтва і побуту з Європи (зокрема з Югославії, Литви, Швеції, Чехословаччини, Німеччини, Італії) та США. Музей отримував листи з Осло, Парижа, Лондона, Праги, Відня, Будапешта, Бухареста. Через заборону самбірськими властями підтримувати будь-які контакти з Радянською Україною, управа музею "Бойківщина" змушена була відхилити пропозицію Академії наук УРСР щодо обміну науковими виданнями.

Музей "Бойківщина" 15 травня 1931 р., поряд з Національним Музеєм та Музеєм Наукового Товариства Шевченка у Львові, був прийнятий в члени "Спілки музеїв Польщі"⁹. За допомогою Товариства "Бойківщина" було закладено музеї в Сяноці ("Лемківщина", 1931 р.), Яворові ("Яворівщина", 1931 р.), Перемишлі ("Стривігор", 1934), Стрию ("Верховина", 1935), Тереховлі (Музей ім. князя Василька, 1932), відновлено роботу Гуцульського музею імені Кобринського в Коломиї, який відкрився у грудні 1934 р., а також надано допомогу у створенні музейних збірок в Сокалі, Тернополі, Рогатині, Бережанах, Станіславі (тепер м. Івано-Франківськ)¹⁰. 15 серпня 1935 р. історико-етнографічним музеєм "Бойківщина" було засновано при гімназії Рідної Школи в м. Самборі як окремий відділ ще і природничий музей¹¹.

У середині 30-х років музей "Бойківщина" було визнано найкращим серед регіональних музеїв Польщі, він був відомий на той час і за межами держави. Відвідували та підтримували контакти з музеєм відомі вчені, дослідники та визначні громадські діячі. Книга відвідувачів починається прізвищем дослідника Бойківщини початку ХХ ст. Володимира Охримовича.¹² Хорватський учений Іван Есіг вів жваве листування з членом товариства В. Гуркевичем у справі літописної згадки про галицьких хорватів.

Співпрацювали з музеєм М. Драган, С. Шелухин, В. Щербаківський, І. Зілинський, географ В. Кубійович, Д. Антонович, В. Залозецький, І. Крип'якевич, І. Панькевич, а також священники Р. Лукань та Ю. Кміт.

⁹ Літопис Бойківщини. - Самбір, 1931. - Ч. 1. - С. 173.

¹⁰ Скорик М. В десятиліття існування Товариства та Музею «Бойківщина» в Самборі. - С. 6, 15.

¹¹ Літопис Бойківщини. - 1935. - Ч. 6. - С. 30

¹² Скорик М. Названа праця. - С. 10.

Особливо тісними були контакти з Львівським університетом, що й не дивно, адже чотири з шести засновників товариства у свій час здобували вищу освіту саме у стінах цього вузу (А. Княжинський та І. Филипчак на філософському факультеті, Д. Стахура – на юридичному, а В. Кобільник – на медичному). Старший асистент кафедри етнографії львівського університету Іван Фальковський (разом з членом товариства отцем Юрієм Кмітом досліджував 1-9 жовтня 1934 р. с. Волосате Ліського повіту) пожертвував значну суму, 100 злотих, на будівництво приміщення музею¹³. Львів'яни брали участь і у наповненні наукових фондів музею, так, свої наукові праці та книги з власної книгозбірки передав музею професор Львівського університету Пшемислав Домбковський, твори та наукові праці – український музеолог Іларіон Свенціцький. Останній вів розділи з музейництва та архітектури у неперіодичному збірнику “Літопис Бойківщини”¹⁴, який виходив коштом прихильників музею (з 1931 до 1939 року було випущено одинадцять номерів). Часопис активізував дослідження Бойківщини, допоміг налагодити ширші взаємовідносини з науковим світом, але найважливішим є те, що спонукав до студій місцеве населення¹⁵. Лише перший номер часопису приніс дохід, інші ж номери були збитковими (від 100-300 злотих) і дефіцит покривав В. Кобільник, який, до того ж, свої праці друкував власним коштом.

Розуміючи, що музей важко буде організувати без підтримки дипломованих спеціалістів, керівництво товариства за пропозицією В. Кобільника у жовтні 1927 року організувало цикл лекцій з музейництва та допоміжних історичних дисциплін, які читали львівські вчені Я. Пастернак та І. Кривецький. Під безпосереднім керівництвом І. Свенціцького аматори музейництва В. Кобільник та М. Скрипник комплектують музейні збірки на глибокій науковій основі, у відповідності із науковими принципами та засадами музейництва того часу.

Завдяки коштам та особистій праці В. Кобільника кожний експонат був інвентаризований, мав свою метрику, а з загальної книгозбірки було вилучено цінну підручну бібліотеку, якою могли б користуватися всі бажаючі¹⁶. Спочатку всі консерваторські роботи виконував В. Кобільник, а з 1936 р. Ярослав Білинський (після смерті

¹³Літопис Бойківщини.- 1934. Ч. 4. С. 35.

¹⁴Свенціцький І. Образ розвою українського музейництва // Літопис Бойківщини.- Самбір, 1938.- Ч. 10.- С. 18–23; Тематичний уклад стінопису церкви св. Юра в Дрогобичі // Літопис Бойківщини.- Самбір, 1938.- Ч.10.- С. 67–74.

¹⁵Скорик М. В десятиліття існування Товариства та Музею «Бойківщина» в Самборі. - С. 15.

¹⁶Там само.- С. 7.

В. Кобільника він же виконував обов'язки кустоша)¹⁷. Експонати музейної збірки були розміщені тематично – у відділах мінералогії, палеонтології, археології, етнографії (кераміка, писанки, одяг, вишивки, приладдя), церковного мистецтва (ікони, різьблення). Крім цього, тут розміщувалися збірки зброї, сфрагістичні та нумізматичні матеріали, рукописи та стародруки, пергаменти, грамоти, фотоматеріали та ін. (на 1938 р. 30675 експонатів). Особливо багатими були збірки етнографічна, археологічна та рукописів. Більшість експонатів (особливо етнографічних) була придбана В. Кобільником під час автомобільних подорожей Бойківщиною¹⁸.

Особливо значними були успіхи товариства “Бойківщина” у вивченні археологічних пам'яток краю і у цій справі було налагоджено тісну співпрацю з такими львівськими археологами як Тадеуш Сулімірський, Маркіян Смішко та Ярослав Пастернак¹⁹.

Співпраця Я. Пастернака - директора Культурно-історичного музею НТШ - з регіональним товариством “Бойківщина” є очевидною і зрозумілою, адже головним завданням товариства було “зберігати та збирати всякі пам'ятки старинності і предмети наук України-Руси.” Зовсім у іншій ситуації перебували Т. Сулімірський та М. Смішко - науковці Львівського університету, в якому панували відкрито антиукраїнські настрої.

Польський археолог Т. Сулімірський з 1931 р. працював приват-доцентом кафедри доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель Львівського університету*, фактично ж він виконував обов'язки професора, оскільки на час відсутності Л. Козловського (до 1935 р.)** керував кафедрою праісторії, інститутом

¹⁷Скорик М. В десятиліття існування Товариства та Музею «Бойківщина» в Самборі. - С. 14.

¹⁸Там само. - С. 9.

¹⁹ Бандрівський М., Данчин Р. Основні етапи археологічного дослідження бойківського краю // Бойківщина: історія та сучасність. Матеріали Міжнар. іст.-народознавч. семінару “Населення Бойківщини у контексті загальнокарпатського етнокультурного розвитку”. Львів-Самбір, 1995. С. 7; Білас Н. Володимир Кобільник – дослідник давньоукраїнських городищ Бойківщини // Бойківщина: історія та сучасність. С. 10-12.

*Кафедра доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель (частіше використовувалась назва кафедра праісторії) була заснована у Львівському університеті у 1921 р. Упродовж 1921-1939 рр. її очолював професор Леон Козловський.

**Леон Козловський (1892-1944) - відомий польський археолог, політичний та громадський діяч. У 1921 р. став надзвичайним професором доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель та директором інституту доісторичної археології Львівського університету, а з 1929 р. – звичайним професором цієї ж кафедри. Дет. див.: Енциклопедія українознавства. - Львів, 1994. - Т. 3. - С. 1071

праісторії та проводив семінарські заняття²⁰. Після повернення Л.Козловського став ад'юнктом інституту праісторії і залишався ним до часу звільнення за власним бажанням у 1937р., хоча вже у 1936 р. успішно претендував на посаду професора праісторії Ягеллонського університету²¹. Сферою наукових зацікавлень Т. Сулімірського були епоха бронзи, висоцька культура та скіфські пам'ятки західного Поділля²².

Український археолог Маркіян Юліанович Смішко працював молодшим (1932-1934), старшим (1934-1937) асистентом, а згодом ад'юнктом (1937-1939) кафедри праісторії Львівського університету²³. Не дивлячись на значний доробок та авторитет у наукових колах, польські урядові та університетські чиновники не допустили українця до габілітації, а тому доцентом кафедри він зміг стати лише після приходу радянської влади у 1939 р.²⁴ Наукові зацікавлення вченого у цей період стосувались вивчення праслов'янських і ранньослов'янських культур кінця I тис. до н.е. – першої половини I тис. н.е., зокрема липецької та пшеворської археологічних культур на території Східної Галичини.

З цієї проблематики в цей час вийшли його монографії “Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa Rzymskiego w Malopolsce Wschodniej” (Львів, 1932) та “Osady kultury lipickiej” (Львів, 1934).

Науковці прекрасно розуміли значення просвітницької діяльності серед місцевого населення і зокрема серед молодого покоління (збереглися фотографії та свідчення очевидців про те, як М. Смішко водив на розкопки цілі класи, принагідно читаючи лекції про давно минулі часи), тому підтримували особисті контакти та співпрацювали з регіональними краєзнавчими товариствами, зокрема і з самбірським Товариством “Бойківщина”. При нагоді зазначимо, що участь Т.Сулімірського та М. Смішка у краєзнавчо-науковій та популяризаторській роботі носила скоріше приватний характер, не відображалася в щорічних офіційних звітах діяльності кафедри праісторії, оскільки у Львівському університеті після українсько-польської війни запанували шовіністичні настрої.

²⁰ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф.26 (Львівський університет). - Оп. 5(Особові та пенсійні справи професорсько-викладацького складу і службовців). - Спр. 1841. - Арк. 21, 32, 35, 49, 55; спр. 891, арк. 108, спр. 1564, арк. 136, 141.

²¹ ДАЛО. Ф.26. Оп. 5. Спр. 1841. Арк. 74, 87.

²² ДАЛО. Ф.26. Оп. 5. Спр. 1841. Арк. 5-12; Słownik historyków polskich /Koncepcja i opracowanie redakcyjne Maria Prosińska-Jacki. - Warszawa: Wydawnictwo «Wiedza Powszechna», 1994. S.502-503.

²³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1758. Арк. 2-3, 11, 32.

²⁴ Домбровський О. Археолог Маркіян Смішко // Український історик. Нью-Йорк; Торонто; Київ; Львів; Мюнхен, 1993. № 1-4 (116-119). Т. 30. С. 138.

Уже 14 серпня 1919 р. ректор оголосив, що до цього закладу будуть прийматися лише піддані Польщі, які виконали свій військовий обов'язок перед нею, та піддані союзних держав. Як виняток, Ректорат Львівського університету погоджувався приймати українських студентів, якщо вони, заповнюючи формуляр, у графі "державна приналежність" напишуть "Польща", тобто визнають польську державність, а себе – громадянами цієї країни.²⁵ У 1923-1924 навчальному році вперше з часу існування університету, всі факультетські Ради скористалися своїм правом, згідно прийнятого Академічним сенатом 4 вересня 1924 р. Положення²⁶, і ввели обмеження числа слухачів. Формально причиною цього називали матеріальні труднощі (нестача приміщень). У цій ситуації постало питання відбору кандидатів. Ради факультетів вирішили надавати перевагу в перше чергу тим, "хто виконав обов'язок військової служби в польській армії; далі особам, які відзначилися громадською працею на користь польської держави і суспільства; серед решти надано першість тим, хто закінчив середню школу з польською мовою викладання... У польському університеті... першість мусять мати учні, які польську культуру з молоком матері всмоктали, а в університеті поглиблення польської думки шукають."²⁷ Отже, починаючи із 20-х років українцям дорога у Львівський університет було фактична закрита.

Яскравою ілюстрацією сказаного вище може слугувати наукова кар'єра Я. Пастернака, який почав вивчати доісторичну археологію у Львівському університеті (1910-1914), але навчання перервала перша світова війна, яка зробила талановитого студента солдатом спочатку австрійської, а згодом галицької армії. Цей період в його біографії фактично закритий молодому науковцю можливість закінчити здобуття вищої освіти у Львівському університеті, тому Я. Пастернак продовжив студіювати доісторичну археологію у Празькому університеті під керівництвом відомого археолога Любара Нідерле (1920-1928). Працював асистентом при Державному Археологічному Інституті в Празі (1925-1928), а після захисту кандидатської дисертації на тему "Руські Карпати в археології" (керівник проф. Л. Нідерле) у 1928 р. повернувся у Львів, де очолив Культурно-історичний музей Наукового товариства Шевченка у Львові. Після габілітації у Празі працював приват-доцентом Празького університету (1935-1939). Був дійсним

---

²⁵ Лазечко П. З історії створення та діяльності українського таємного університету у Львові 1921-1925 рр. // Укр. іст. журн. - К., 1994. № 6.

²⁶ Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1923-1924 za rektoratu prof. d-ra Juliusza Makarewicza. - Lwow, 1924. S. 36-37.

²⁷ Ibid. - S. 3-4.

членом НТШ у Львові, членом профсоюзу музеологів та бібліотекарів у Львові, членом археологічного товариства при Львівському університеті²⁸.

На другий день після заснування Товариства “Бойківщина” (27 липня 1927 р.) першу цінну археологічну збірку віддав до музею 90-річний професор Микола Лашкевич²⁹. У подальшому археологічна збірка поповнювалася за рахунок широких археологічних досліджень, які проводив на території Бойківщини В. Кобільник. До участі у них запрошували численних прихильників бойківської старовини, студентів, гімназистів, а також професійних археологів Я. Пастернака, М. Смішка, Т. Сулімірського. Результати розкопок зробили ревізію деяких поглядів в археології.

В. Кобільник за допомогою львівських археологів не тільки оволодів методикою археологічних досліджень, але навіть займався питаннями теоретичної археології, висловлював свої пропозиції щодо поліпшення археологічних досліджень. Наприклад, В. Кобільник запропонував, щоб археологи завжди залишали на місці проведення розкопок певний знак, наприклад скляну пляшку з запискою всередині. Аргументує він цю пропозицію за допомогою прикладу про те, що лише від свідка дізнався про розкопки ймовірного поховання князя Святослава поблизу м. Сколе, які проводили у 1906р. під керівництвом професора чернівецького університету доктора Мельковича 20 осіб. Про розкопки та їх результати жодного повідомлення в науковій літературі так і не з'явилося. Таким чином археолог, не знаючи про працю свого попередника, може проводити розкопки на цьому ж місці і не досягти позитивних результатів³⁰.

Заслуговує на увагу стаття В. Кобільника “Загальні завваги про кости людини при археологічних розкопках”³¹, написана на високому науковому рівні з використанням праць авторитетних у цьому питанні вчених. Зрештою, сам В. Кобільник був дипломованим доктором медицини і це, безперечно, також підвищувало якість даного дослідження, оскільки він володів такими знаннями у галузі анатомії, якими не могли похвалитись більшість інших дослідників-археологів. Для ліпшого розуміння питання стану збереженості людських кісток

²⁸ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (Далі -архів ЛНУ). Ф. 119 (Львівський державний університет імені Івана Франка). Оп. 1 (Відділ кадрів). Спр. 408. Арк. 23; Ф. 119. Оп. 1. Спр. 409. Арк. 1; Ф. 1. Оп. 1. Спр. 427. Арк. 72.

²⁹ Скорик М. В десятиліття існування Товариства та Музею «Бойківщина» в Самборі. - С.4.

³⁰ Miscellanea // Літопис Бойківщини. - Самбір, 1935. - Ч.3. - С.29.

³¹ Кобільник В. Загальні завваги про кости людини при археологічних розкопках // Літопис Бойківщини. - Самбір, 1934. - Ч.4. - С. 1-11.

під землею, В. Кобільник докладно описує хімічні зміни, які відбуваються з тілом після смерті в залежності від тих умов, в яких воно зберігалося (тип ґрунту, температура, вологість, повітря та інші чинники).

У сферу зацікавлень В. Кобільника входили також етнографія та антропологія, які в той час разом з доісторична археологія та історією первісного суспільства вивчались як суміжні галузі антропологічних знань, оскільки були пов'язані предметними взаємозв'язками. У цьому можна прослідкувати співпрацю вченого з кафедрою антропології та етнології (з 1936 р. – кафедра антропології) Львівського університету. Комплекс антропологічних наук був гордістю Львівського університету у досліджуваний період. Це відповідало політиці Міністерства віровизнань та освіти щодо необхідності концентрації зусиль окремих університетів у певних напрямках наукових досліджень, утворення тих кафедр та інститутів, діяльність яких вважалася необхідною з політичних та загальнодержавних міркувань. Кафедра антропології була об'єднана в єдину спеціалізацію “антропологія, етнологія та праісторія” з кафедрою праісторії та кафедрою етнології зі спеціальним оглядом етнографії польських земель. В. Кобільник провів 264 антропологічних вимірів бойків Верховини і Підгір'я, на жаль не використаних, на основі яких доводив існування одного антропологічного типу на цілій бойківській території³².

Метою своєї діяльності дослідники Бойківщини вважали не просте археологічне обстеження краю та здобуття цінних наукових матеріалів, а доведення давності та автохтонності проживання бойків у Прикарпатті. Починаючи з 1930 р. і до своєї смерті (1937) В. Кобільник на власні кошти організовує щорічні археологічні експедиції, систематично звітуючи про їх результати на засіданнях товариства. Наприклад, у 1932 р. було проведено 33 археологічні експедиції, у 1933 р. – 40. Проте брак коштів та незначна кількість фахівців змушували частково обмежувати дослідження регіону, однак археологічна розвідка, визначення перспективних місць майбутніх розкопок тривали безперервно³³. Зокрема, музей “Бойківщина” в 1934 р. не провів жодної археологічної розкопки і обмежився лише збиранням етнографічного матеріалу³⁴, однак, не зважаючи на фінансові труднощі, все ж таки було зареєстровано нові, досі не відомі поховання, датовані як ранньонеолітичні, в околиці сіл Ступниця і Котованя³⁵. У 1934 р.

³² Літопис Бойківщини.- Самбір, 1937.- Ч. 9.- С. II.

³³ ДАЛО. Ф. 1245. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 22.

³⁴ Скорик М. В десятиліття існування Товариства та Музею «Бойківщина» в Самборі.- С.10.

³⁵ Літопис Бойківщини.- 1934.- Ч. 4.- С. 35.

інженер Володимир Кордуба уклав археологічну карту Бойківщини (масштаб 1 до 200 000), безкоштовно працюючи майже рік над нею³⁶, він же здійснював ілюстрацію “Літописи Бойківщини”.

У 1936 р. не було жодних субвенцій, але це не перешкодило здійснити 42 поїздки з метою збору етнографічних та археологічних матеріалів. Музейна збірка поповнилася 1647 предметами, з них 359 - археологічних³⁷. Зовсім інше виглядає статистика після смерті В. Кобільника, хоча в 1937 і 1938 рр. продовжено експедиційне обстеження краю з метою збору експонатів (відвідано околиці Ліська, Козьови, Сморжа, Турки), але археологічна колекція у цей період поповнилася незначною кількістю експонатів: у 1937 р. експонат, а у 1938 р. – 29³⁸.

Розділ “Археологія” посідав одне з чільних місць у друкованій продукції часопису “Літопис Бойківщини”. Археологічні статті супроводжувалися малюнками та фотографіями пам’яток³⁹. Вже у першому номері “Літопису Бойківщини” було започатковано серію статей під назвою “З археології Бойківщини”, що містили реєстр відомих на той час археологічних пам’яток Бойківщини⁴⁰, які зберігалися як в музеї товариства, так і в музейних збірках інших організацій та приватних осіб, а також результатів археологічних розкопок давніх городищ. Допомагав В. Кобільнику поповнювати рубрику “З археології Бойківщини” відомостями зі своєї картотеки Я. Пастернак.⁴¹ Описи історичних пам’яток подавалися разом з їх топонімами. Наприклад, у Дубляних, на ниві “На могилці”, знайдено дві могили і два крем’яні відщепи, а на полі “Олешів” знайдено могилу “Закляте військо”. Там же було виорано горщик княжої доби. Цей топонім дав підставу дослідникам твердити, що Дубляни в княжий період називалися Олешів. Зазначимо, що саме лікарська практика допомагала В. Кобільнику вивчати і записувати топоніми у селах Сприня, Звір, Монастирець, Лопушна (тут на горі Ратай збереглося давньоруську городище), Чуква, Блажів. У двох останніх його зацікавили вали, залишки яких збереглися у горішній частині с. Чукви в урочищі “Ковтані” та на “Окопі” в Блажові. На “Окопі” у Блажові було знайдено кам’яні предмети епохи палеоліту.

³⁶Літопис Бойківщини.- Самбір, 1934.- Ч. 3.- С.32-33.

³⁷Звіт з діяльності товариства і музею “Бойківщина” в Самборі за 1936 р.// Літопис Бойківщини.- Самбір, 1939.- Ч. 9.- С. 125-127.

³⁸Літопис Бойківщини.- 1939.- Ч. 11.- С. 91-92.

³⁹Там само. 1931.- Ч. 1.- С. 41, 43; 1933.- Ч. 2.- С. 16, 18.

⁴⁰Кобільник В. З археології Бойківщини //Літопис Бойківщини.- Самбір, 1931.- Ч. 1.- С. 38-42; 1933.- Ч. 2.- С. 49-52; 1934.- Ч. 3.- С. 20-22; Ч. 4.- С. 11-12; 1935.- Ч. 5.- С. 14; Ч. 6.- С. 21-22. 1936.- Ч. 7.- С. 4-6.

⁴¹Кобільник В.. З археології Бойківщини // Літопис Бойківщини.- 1936.- Ч. 7.- С. 6.

До Блажова кілька разів приїздили В. Кобільник, І. Филипчак, В. Гуркевич, М. Галушинський, які ходили записувати топоніми до краєзнавця І. Сікорського, голови читальні "Просвіта". Ними було висловлено гіпотезу про те, що у с. Чуква на полях "Бреклівки" між "Колтавою" і селом Бережниця за часів Галицького князівства знаходилося місто Брекля, зруйноване монголо-татарами у 1241 р. Займався дослідженням бойківських місцевих географічних назв магістр Львівського університету, член і співробітник музею "Бойківщина" Ярослав Рудницький⁴². Члени Товариства "Бойківщина" та його прихильники щиро сприяли у цій справі, надсилаючи особисто Я. Рудницькому та на адресу товариства матеріали, зібрані на основі розробленого М. Кордубою квестіонару "Як записувати топографічні назви"⁴³.

Однією з проблем археології Бойківщини є час і шляхи заселення її рівнинної частини. Починаючи з 1934 р. щорічно у "Літописі Бойківщини" подається інформація про знахідки крем'яних ножів, скребків, інших знарядь, виявлених в околицях села Котовані Самбірського району (урочища "Запуст" і "Дубина"). Комплекс неолітичних знарядь нараховував сотні речей. Серед них є й знахідки з карпатського сирівцю, зокрема обсидіану. У 1942 р. Я. Пастернак виявив в урочищі "Запуст" на відстані 5 м одна від одної дві житлові споруди (одна довжиною 4 м, а друга – 9,8 м). На основі матеріалів із заповнення археолог встановив, що споруди ці належали носіям культури лінійно-стрічкової кераміки (друга половина V тис. до н. е.)⁴⁴.

У 30-х роках на території Бойківщини було зареєстровано та нанесено на карту значну кількість поховальних пам'яток, кілька з них на кошти В. Кобільника були розкопані Я. Пастернаком, Т. Сулімірським та М. Смішком⁴⁵.

У 1932 р. Т. Сулімірський разом з В. Кобільником оглянули на території Прикарпаття 61 поховальну пам'ятку, три з них розкопав В. Кобільник, а 14 – Т. Сулімірський. Поверховий огляд дав підстави вважати, що всі вони походять з одного часу і є однотипними.

Всі поховання являли собою земляні насипи висотою 1-3,5 м з дуже великим діаметром (15-32 м). Деякі з них утворювали цілі поховальні групи, інші трикутник, а ще інші були розташовані одне за одним. Найкраще збереглися ті могили, що були розташовані в лісі,

⁴² Літопис Бойківщини. - Самбір, 1935. - Ч. 5. - С. 53.

⁴³ Кордуба М. Як записувати топографічні назви // Літопис Бойківщини. - 1931. - Ч. 1. - С. 159-162.

⁴⁴ Пастернак Я. Археологія України. - Торонто, 1961. - С. 184.

⁴⁵ Літопис Бойківщини. - 1934. - Ч. 3. - С. 28-29.

ті ж, що знаходилися в полі, через постійне розорювання, - найгірше. В. Кобільником Т. Сулімірський оглянули поховальні пам'ятки в селах Болехові (шість на орному полі та дві біля села на толоці), Бикові (дві на толоці "Могилки" і на орному полі "Бігіївщина"), Брониці (чотири на толоці "Гаврилівка"), Вяцковичах (дві), Дублянах-Кранцбергу (дві на толоці), Сідому (п'ять на орному полі)⁴⁶.

У с. Кульчицях були оглянуті 23 поховання⁴⁷, з них одне неолітичне та шість енеолітичних розкопав Т. Сулімірський.

У с. Великій Озимині два кургани культури шнурової кераміки на громадській толоці розкопав Т. Сулімірський, але матеріали розкопок не збереглися.

У с. Колпець з семи курганів енеолітичного періоду, розташованих у лісі, Т. Сулімірський розкопав шість і дослідив ще два поховання в лісі за 1,5 км від попередньої групи. Ним же було розкопано ще одну поховальну пам'ятку, яка знаходилася у полі, та зафіксовано одну частково знищену та дві повністю знищені під час будівництва збірника для зберігання нафти у лісі. Як і у с. Велика Озимина, тут виявлено прямокутні могильні камери, перекриті в окремих випадках настилом з дубових колод⁴⁸. У 1933-1934 рр. розкопки енеолітичних курганів у с. Колпець продовжив М. Смішко.

Т. Сулімірський надавав В. Кобільнику цінні поради, вказівки та фахову допомогу як при розкопках, так і при оцінці експонатів, зокрема в дослідженні поховальних пам'яток у Городищі.⁴⁹ В. Кобільник розкопав тут на громадській толоці званій "Могилки" три кургани культури фракійського гальштату. На могильнику I було знайдено глиняну урну. Знаходилася вона в первинному насипі кургану (35 см над камерою основного поховання, 3 м від його центру), тому археолог висловив припущення, що у вже готову могилу було вкопано посудину зі спаленими рештками іншої особи (так зване впускне поховання). Посудина ця була знайдена у вигляді черепків, частково знищена плугом. Її реконструював саме Т. Сулімірський в лабораторії Львівського університету.⁵⁰

⁴⁶ Кобільник В. З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931 і 1932 // Літопис Бойківщини.- Самбір, 1932.- С.42-48.

⁴⁷ Sulimirski T. Sprawozdania z dzialalnosci Lwowskiego osrodka prehistorycznego // ZOW.- 1935.- Rok 10.- Z. 2.- S. 22.

⁴⁸ Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо) / Э. А. Балагури, Л. И. Крушельницкая, В. М. Конопля и др. ; Отв. Ред. А. И. Черныш; АН УССР, Ин-т обществ. наук. - К.: Наукова думка, 1990.- С. 82.

⁴⁹ Кобільник В. Могила 1, 2, 3 в Городищі. // Літопис Бойківщини.- 1933.- Ч. 2.- С. 32.

⁵⁰ Він же. З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931 і 1932. - С. 36.

У 1932-1933 рр. Т. Сулімірський, М. Смішко та В. Кобільник дослідили три курганні поховання культури шнурової кераміки в урочищі "Могилки", що на відстані 15 км на південний захід від с. Кульчиці. У липні 1933 р. на запрошення В. Кобільника та на кошти товариства для археологічного відділу музею "Бойківщина" Я. Пастернак розкопав три поховання культури шнурової кераміки⁵¹ та прошурфував городища ранньоскіфського часу, розташованого в урочищі Запуст на відстані 2 км від с. Кульчиці⁵². Щоправда сам Я. Пастернак висловив припущення про давньоруську приналежність городища⁵³, але вже у 1950-х роках російський дослідник П. Раппопорт, оглянувши укріплення Кульчицького городища, вказав на вірогідність його побудови у ранньоскіфський період⁵⁴. Ці припущення були підтверджені іншими археологами, які вивчали цю колосальну за своєю величиною пам'ятку (Д. Козак, М. Филипчук, Л. Крушильницька).

Після Я. Пастернака у 1933 р. розкопки Кульчицького городища продовжив В. Кобільник. Було виявлено два великі, до 6 м у діаметрі, однокамерні напівземлянкові житла, в центрі кожного з яких було розташоване велике викладене камінням та черепками вогнище (1 м на 1,2 м). В об'єктах і культурному шарі зібрано багато уламків кераміки, відмінної від знайденої Я. Пастернаком, а також два глиняних пряслиця, значну кількість потрошених тваринних кісток (ідентифіковано кістки вола, коня, сарни, домашньої свині і ймовірно гуски), дрібні шматки деревного вугілля і крем'яний відщеп.

Проаналізувавши знайдений матеріал, В. Кобільник дійшов висновку, що тут було поселення лужицької культури зі значними фракійськими впливами⁵⁵.

У 1932 р. М. Смішко їздив у наукове відрядження, яке фінансувалося з фонду декана гуманітарного факультету до Музею праісторичного Польської Академії Наук (Краків). У Кракові існувала єдина на той час у Польщі взірцево організована лабораторія (препараторна) праісторичних знахідок і М. Смішко ознайомився в ній

⁵¹ Кобільник В. З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931 і 1932. - С. 32.

⁵² Пастернак Я. Шнурова могила в Кульчицях // Літопис Бойківщини. - Самбір, 1936. - Ч. 7. - С. 1-4; Sulimirski T. Sprawozdania z dzialalnosci Lwowskiego osrodka prehistorycznego // ZOW. -1935.-Rok 10.- Z. 2.- S. 21.

⁵³ Архів ЛНУ. Ф. 119. Оп. 1. Спр. 427. Арк. 73.

⁵⁴ Пастернак Я. Доісторичні Кульчиці // Діло. - 24 серпня 1933 р. - Ч. 221; Ратич О. О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. - К., 1957.

⁵⁵ Бандрівський М. Пам'ятки ранньозалізного віку на Бойківщині // Бойківщина: історія та сучасність. - Самбір, 1996. - С. 4.

з технічною стороною консервації праісторичних предметів⁵⁶. Після повернення до Львова свої знання археолог застосовував при проведенні інвентаризації предметів колекції інституту праісторії Львівського університету, а також консультуючи та на практиці допомагаючи іншим науковим установам та організаціям зберігати та консервувати археологічні предмети, які знаходилися у їх володінні.

У цьому контексті заслуговує на увагу велика стаття М. Смішка, присвячена дослідженню цікавих археологічних знахідок, що зберігалися в музеї товариства “Бойківщина”⁵⁷. Це три залізні вістря списів, знайдені випадково в 1932 р. у тілопальному похованні в околицях Розвадова над Сяном⁵⁸. Ці вістря були передані М. Смішку у 1933 р. В. Кобільником для відчищення і консервування. Особливо цікавим виявилось одне з них – вістря з залишками орнаменту, інкрустованого сріблом. Сам же орнамент – це не лише симетричні мотиви, але і писемні рунічні знаки. Дослідивши характер символів і порівнявши їх з подібними знаками, які виявлено на інших пам’ятках,⁵⁹ М. Смішко робить висновок, що це скандинавські руни III ст. н.е. і відносить знайдені предмети до вандальської культури⁶⁰. Унікальність даної знахідки полягає в тому, що вістря із рунічним написом з Розвадова стало третьою знахідкою такого роду в Європі (одне вістря знайдено в Мюнхенбергу в Бранденбурґії⁶¹, а друге в с. Сушична, повіт Ковель⁶²) і оскільки два інші вістря з рунічними написами мали форму вербового листка, а вістря з Розвадова мало два крильця, то це на той час було єдиним вістрям такого типу, знайденим в Європі. Оскільки у двох попередніх випадках рунічний напис означав ім’я власника спису, то, ймовірно, і напис на списі з Розвадова мав таке ж походження⁶³, однак його так і не вдалося М. Смішку розшифрувати через причину значної пошкодженості знахідки.

⁵⁶ Кобільник В. Відкриття доісторичних землянок в Кульчицях // Літопис Бойківщини. - Самбір, 1934. - Ч. 3. - С. 19.

⁵⁷ ДАЛЮ. Ф.26. Оп. 7. Спр. 1268. Арк. 7.

⁵⁸ Смішко М. Вістря та спис із рунічним написом з Розвадова // Літопис Бойківщини. - 1935. - Ч.5. - С. 1-13.

⁵⁹ Літопис Бойківщини. - 1932. - Ч. 2. - С. 78.

⁶⁰ Antoniewicz W. Żelazne oszczepy inkrustowane z Kamienicy w pow. Jarosławskim // Przegląd Archeologiczny. - T. 1. - S. 104.

⁶¹ Смішко М. Вістря та спис із рунічним ... - С. 8-9.

⁶² Antoniewicz W. Żelazne oszczepy inkrustowane z Kamienicy w pow. Jarosławskim // Przegląd Archeologiczny. T. 1. S. 103. Мал. 8.

⁶³ Szumowski A. Grot z runicznym napisem z Suszyczna / Wiadomości Archeologiczne III. Warszawa, 1873. S. 49-61;

Я. Пастернак, Т. Сулімірський, М. Смішко та В. Кобільник проводили археологічні дослідження давньоруських пам'яток у верхньому Подністер'ї, так було відкрито городища в Ступниці і Спасі, укріплення в Смільниці, Тур'ю, поблизу с. Грозьова⁶⁴, пам'ятки у селах Чуква, Блажів, Городище, Дубляни, Вільшанку та багато інших⁶⁵.

Розкопки окремих шарів городища в Ступниці стали важливим доповненням монументальних досліджень давньоруських городищ, які проводилася археологами по обидві сторони р. Збруч у 20-30 роках ХХ ст. Археологічні дослідження в Ступниці розпочалися весною 1931 р. розкопками валу і рову, що оточували городище колом. Із зовнішньої сторони північної частини валу було відкрито залишки частоколу, а на схід від основної оборонної лінії досліджено ще одну лінію укріплень. Поміж валами було зафіксовано сліди пожеж. В. Кобільник намагався дослідити криницю, обкладену дубовими колодами, яку почали розкопувати ще в кінці ХІХ ст., однак у 30-х роках вже засипану. На городищі було знайдено численні вироби із заліза (ножі, сокири, частина кінської упряжі, цвяхи, остроги), бронзовий і мідний персні, кам'яну та скляну намистини. Поміж валами в східній стороні городища зафіксовано залишки плавки заліза у вигляді кусків шлаків.

Було виявлено велику кількість гончарного посуду між валами городища і на урочищах "Масьова гора" і "Тулівка", що дало можливість припустити, що саме тут були передмістям Ступниці і знаходилися гончарні майстерні. Цікаво, що за сім років досліджень було зібрано кілька десятків кілограмів уламків гончарного посуду та кілька цілих посудин.

В. Кобільник присвятив цілу статтю дослідженню знаків на дні гончарного посуду зі Ступницького городища⁶⁶. Було виявлено 14 таких днищ (1% від всієї кількості знайдених уламків) й автор подає докладний опис кожного з них та висловлює припущення, що сліди на днищах посудин є відбитками знаку, витісненого на гончарному колесі, а не зроблені стемпем. До цього висновку археолог дійшов після опрацювання праць інших дослідників, які займалися подібною проблематикою (Курка, Forster, Bogusławski, Antoniewicz, Kostrzewski, Jęka), також апробувавши своє припущення у гончарів у Старій Ропі.

Дослідження городища в Спасові розпочав В. Кобільник, а в 1935 р. продовжив Т. Сулімірський. Було встановлено, що городище

⁶⁴ Смішко М. Вістря та спис із рунічним написом з Розвадова. - С. 5.

⁶⁵ Кобільник В. З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931 і 1932: I. Ступниця. II. Спас. III. Смільниця. IV. Городище в Грозьовій. Магили ч. I, II, III, в Городищі. "Руська путь". - С. 3-48.

⁶⁶ Куб'як К. В. Кобільник – історик Самбірщини // Бойківщина: історія та сучасність. - С. 51-52.

існувало з VIII ст. до XII ст. і було центром оборонної системи, важливим торгівельним центром. Городище не мало земляних укріплень, було захищене частоколом, а з доступної напільної сторони насипом у вигляді платформи.

У серпні 1932 р. Т. Сулімірський разом з В. Кобільником дослідили вал “Магура” на горі поблизу с. Грозьова і виявили сліди земляних укріплень в урочищах “Окіп” та “Замчище”, місцях, зручних для сигналізуванню в Спас у разі небезпеки. Результати дослідження опрацьовані В. Кобільником і опубліковані на сторінках “Літопису Бойківщини”.

Розкопки городища у Нижньому Струтині Я. Пастернак проводив у квітні 1937 р. Було виявлено кераміку княжої доби (відправлену у Музей НТШ), залишки вогнищ під відкритим небом на площі між валами. Однак не було виявлено слідів будівель і це дало підстави Я. Пастернаку припустити, що городище використовувалося лише в час небезпеки жителями якогось селища, що знаходилося поблизу, а постійно там ніхто не мешкав. Час існування городища дослідник датує на основі знайдених керамічних фрагментів IX-XI ст.⁶⁷

М. Смішко у 1937 р. також провів розкопки Струтинського городища, але він датував знайдений археологічний матеріал XIV століттям.

Пам’ятки X – XIII ст. було виявлено у селі Кульчиці та його околицях - на пагорбі правого берега р. Дністер, в урочищі “Над Мушиною”, та в урочищі “Запуст”. У 1932 р. Я. Пастернак обстежив вали навколо церкви св. Флора і Лавра і виявив тут кераміку XV-XVI ст., яку передав у музей “Бойківщина”⁶⁸.

У 1938 р. археологічну розвідку Кульчицького городища провів Сулімірський. Було виявлено матеріальні залишки XI-XIII ст.

Підсумок археологічних досліджень, проведених у 20-30-х роках на території Галичини, можна зробити словами редакції “Літопису Бойківщини”: “Заговорила земля – добутий матеріал дає аргументи тверді. Бойківщина – це край споконвіку замешканий бойками, що твердо вросли в свою землю, що споконвіку переживають ту, у себе, свою долю та недолю.”

Діяльність Товариства “Бойківщина” та інших краєзнавчо-музейних товариств загалом стала своєрідною формою протидії окупаційним властям, а разом з тим і виявом життєздатності національного організму під іноземною окупацією. З кінця 30-х років

⁶⁷ Кобільник В. Знаки на днах посудин княжої доби зі Ступниці пов. Самбір // Літопис Бойківщини. - Самбір, 1936. - Ч. 8. - С. 1-12.

⁶⁸ Пастернак Я. Струтинське городище // Літопис Бойківщини. - 1938. - Ч. 10. - С. 26.

що раз окреслювалися політико-ідеологічні функції музейних осередків. Розвиваючись в умовах відсутності юридичного та економічного державного підґрунтя галицький краєзнавчий рух зумів стати ваговою складовою загального культурного руху українців Речі Посполитої у міжвоєнний період.

Постійно діюча експозиція була активним чинником краєзнавчої пропаганди. Наявність музейних збірок автоматично породжувала науково-дослідницьку роботу з метою їх впорядкування та систематизації. Творення регіональних музеїв вимагало поглиблення спеціальних знань і вмінь в галузі музейництва і краєзнавчих дисциплін. Усе це знайшло відгук та розуміння у небайдужих до історії Галичини вчених, якими були й археологи Львівського університету – поляк Т. Сулімірський та українець М. Смішко. Незважаючи на протидію польських урядових та університетських чиновників, вони приймали посильну участь у краєзнавчо-науковій та популяризаторській роботі в 20-30-х роках ХХ ст., що й підтверджує їхня співпраця з Товариством “Бойківщина”.

Bilas Natalia

THE ARCHAEOLOGIST OF LWIV UNIVERSITY AND YOUR PARTICIPATION ON THE REGIONAL STUDIES AND MUSEUM WORKS OF THE UKRAINE IN HALICHYNA AT FIRST THIRD XX st

The article is devoted to participation of the workers of the chair of “Prehistory archeology with the special review of prehistory of Polish lands” of the Lviv university Tadeusz Sulimirskij and Markian Smishko in scientific work in 20-30 years of the XX century in Galicia in the conditions of a counteraction of the Polish governmental and university officers. By a vivid example of such activity of Lviv’s archeologists was their cooperation with “Bojkivsczyna” society.

Key words: Lviv university, archeologia, Galicia, Bojkivsczyna.

Стаття надійшла до редколегії 14.12.2001

Прийнято до друку 13.01.2002